

INTÉZMÉNYI BIZALOM ÉS ELVÁNDORLÁSI HAJLANDÓSÁG

GOLOVICS JÓZSEF

Budapesti Corvinus Egyetem, Összehasonlító és Intézményi Gazdaságtan Tanszék

A tanulmány az elvándorlási szándékok egyéni szinten megnyilvánuló befolyásoló tényezőit vizsgálja. Amellett érvelünk, hogy a humán tőke elméletben szereplő tételeken túl az intézményekbe vetett bizalom mértéke is befolyásolja a migrációs hajlandóságot. Álláspontunk szerint, ha az emberek nem bíznak abban, hogy az intézmények betöltik bizonytalanságcsökkentő funkciójukat, az kivándorlásra ösztönözheti őket. Hipotézisünket egyéni szintű Eurobarometer-adatokon, logit modell segítségével teszteljük. Eredményeink igazolják, hogy az intézményi működés, illetve az intézményi bizalom a migrációs folyamatok alakulásában is érdemi szereppel bírnak.

Kulcsszavak: elvándorlás, migráció, intézmények, intézményi bizalom

This paper investigates the individual level determinants of migration intentions. We argue that besides classical factors proposed by human capital theory, institutional trust is another influencing factor of migration. If people do not trust that institutions fulfill their role in decreasing uncertainty, they tend to formulate an intent to emigrate. This hypothesis is tested on individual Eurobarometer data by a logit model. Our results show that institutions and institutional trust play a substantial role in shaping migration processes.

Keywords: emigration, migration, institutions, institutional trust

Bevezetés

Az elvándorlás jelensége nemcsak a közbeszéd számára érdekes téma, hanem komoly társadalmi és gazdasági vonatkozásokkal bír: hozzájárul a társadalom-szerkezet és a humántőke-mennyiség változásához, a nagy alrendszerekre gyakorolt hatása révén pedig többek között az oktatáspolitikai alakulását is befolyásolhatja (Golovics 2015). Mindez a jelenség mozgatórugóinak megértését is szükségessé teszi.

Levelező szerző: Golovics József, Budapesti Corvinus Egyetem, Összehasonlító és Intézményi Gazdaságtan Tanszék, 1093 Budapest, Fővám tér 8. E-mail: jozsef.golovics@uni-corvinus.hu

A nemzetközi vándorlások okaira a társadalomtudományok különböző szegmensei különböző nézőpontokból és metodikákkal adnak magyarázatot, amelyekről *Massey et al. (1993)* ad áttekintést. Jelen tanulmány ezek közül a migráció neoklaszikus mikroökonómiai, vagy más néven humántőkealapú megközelítésén nyugszik, s azt fejleszti tovább. Ezen irányzat alapvetéseit *Sjaastad (1962)* fektette le, később pedig *DaVanzo (1981)* nyújtott róla részletes áttekintést. A migráció mikroökonómiai elmélete szerint az elvándorlás egyéni szintű döntés, amelyet az aktor a vonatkozó költségek és hasznok mérlegelésével hoz meg. A migráció így beruházás az egyén humán tőkéjébe, ami költségekkel jár ugyan, a célországban elérhető magasabb bérek és életszínvonal révén azonban megtérülhet.

Álláspontunk szerint az ilyen, főként pénzbeli és a racionális kalkulációban mérhető tételeken túl további fontos szempontok is szerepet játszhatnak a migrációs döntésben. Jelen tanulmányban amellet érvelünk, hogy a származási ország intézményrendszere és az ebbe vetett bizalom is ilyen tényező lehet.¹ Hipotézisünk szerint az, ha az emberek nem bíznak országuk intézményeiben, növeli elvándorlási hajlandóságukat.² Ennek pandantjaként az abba vetett bizonyosság, hogy az intézmények betöltik a szerepüket, ellenősztönzője lehet a kivándorlásnak.

A nemzetközi vándorlások irodalmában az intézmények szerepe kevésbé kutatott téma. Noha a migrációs kutatásokban létezik egy intézményinek nevezett irányzat (*institutional theory*), ez inkább azt vizsgálja, hogy a különböző – privát, nonprofit, vagy akár illegális – szerveződések hogyan épülnek rá a már meglévő áramlásokra, s miként befolyásolják annak további mértékét (*Massey et al. 1993*). Ezen entitások azonban az általunk használt, *North (2010)* munkásságára alapozott, intézményi megközelítésben inkább szervezetként definiálhatók. Arra ugyancsak vannak kutatások, hogy akár a származási (*Kureková 2013*), akár a célország (*Palmer–Pytlíkova 2015*) jóléti intézményrendszerének, szociális hálójának kiterjedtsége miként befolyásolja a vándorlások alakulását. Ezek azonban szintén más fókusszal dolgoznak: a kormányzati kiadásoknak az egyéni szinten pénzben manifesztálódó hatását, nem a potenciális migráns és az intézményi működés kölcsönhatását vizsgálják. Az utóbbi, intézményi közgazdaságtani megalapozottságú megközelítéssel *Bertocchi–Strozzi (2008)*, illetve *Pânzaru (2013)* munkáiban találkozhatunk, azonban a feltevések mögötti okság részletes leírására ők sem vállalkoztak. Bertocchi és Strozzi 1870 és 1910 közötti adatokon tesztelte a politikai intézmények szerepét, s ugyan a várakozásoknak megfelelő, érvényes eredményre jutott, a történelmi adatokon végzett vizsgálat következtetéseinek kiterjeszhetősége korlátozott lehet. *Pânzaru (2013)* közép-kelet-európai országok 2000 és 2010 közötti adatainak felhasználásával jutott arra az eredményre, hogy az intézményi működés minősége (szabályozás, igazságszolgáltatás, továbbá a jogrendszer működése) nem befolyásolja a vándorlások mértékét. Ebből azt a következtetést vonta le, hogy a folyamatok alakításában elsősorban a gazdasági tényezők dominánsak, mivel azonban empirikus modelljében ezekre nem kontrollált, így módszertana, s ezáltal az

¹ Noha bizonyos megközelítés a bizalmat is a racionális kalkuláció részeként kezeli (lásd *Williamson 1993*), értelmezésünkben – összhangban *Gyórfy (2017)* megközelítésével – a bizalom megjelenésére bizonytalanság esetén van tér, ami elvi szinten zárja ki mindennemű kalkuláció lehetőségét.

² A tanulmányban az elvándorlási szándék és hajlandóság kifejezéseket szinonimaként használjuk, az elvándorlási szándékot megfogalmazó személyeket pedig – összhangban a hazai irodalomban szokásos gyakorlattal (*Sik 2003*) – potenciális migránsoknak nevezzük.

eredményeiből levont következtetések is megkérdőjelezhetők. Továbbá az is kritikaként fogalmazható meg e két tanulmánnyal szemben, hogy a hipotézisek tesztelését aggregált adatokon végezték, ami – tekintve, hogy az intézmények az egyén szintjén éreztetik bizonytalanságcsökkenő hatásukat – ökológiai tévkövetkeztetés³ elkövetésére ad lehetőséget.

Jelen tanulmányban az intézményi működés és az intézményekbe vetett bizalom migrációs hajlandóságra gyakorolt hatását egyéni szintű adatok segítségével vizsgáljuk. Ehhez az Eurobarometer 70.1 felmérésből nyert adatokat használjuk fel, amelyen logisztikus regresszió segítségével becsüljük az elvándorlási hajlandóság befolyásoló tényezőit.

A tanulmány a következőkben négy fő szerkezeti egységre osztható. Jelen bevezetést követően először témánk *elméleti háttérét* vázoljuk fel, amit a felhasznált *adatok és módszer* bemutatása követ. Ezután az *eredmények* ismertetésére kerül sor, majd a *konklúziók* összegzésével zárjuk tanulmányunkat.

Elméleti háttér

Tanulmányunkban a migráció, illetve elvándorlás fogalmak alatt a tartós, egy éven túli letelepedéssel járó, országhatárokon átívelő, önkéntes költözéseket értjük. A *Sjaastad-féle (1962)* hagyománynak megfelelően erre egyéni döntésként tekintünk, amelyet az adott személy humán tőkéjébe történő beruházásként értelmezhetünk. Ebben az aktusban a beruházást az elvándorlással járó informálódási, költözési, adminisztratív és egyéb költségek testesítik meg, a megtérülést pedig a külföldön elérhető magasabb bérek, életszínvonal vagy éppen jóléti juttatások biztosítják. Ezen tényezők mérlegelésével az egyén egy – legalábbis szándéka szerint (*Simon 1997*) – racionális döntést hoz arról, hogy az otthonmaradási vagy az elvándorlási alternatívát válassza. Elfogadva ugyanakkor *Simon* korlátozott racionalitáskonceptióját, ez a döntés – szemben a migráció neoklasszikus mikroökonómiai elméletének feltevésével (*Massey et al. 1993*) – sosem alapulhat tökéletesen racionalitáson, hiszen az egyén bizonytalansággal szembesül. Ezen bizonytalanság csökkentésében pedig a definíció szerint ilyen funkcióval bíró intézmények vannak a segítségére.

Intézmények alatt *North (2010: 13)* nyomán a „társadalom játékszabályait” értjük, amelyek „strukturálják az emberek egymás közti cserekapcsolatra irányuló törekvéseit”. Szerepük így abban áll, hogy csökkentsék a bizonytalanságot, s a szereplők ösztönzőinek meghatározása révén a jövőt is kiszámíthatóbbá tegyék. Az intézményeknek két fajtáját különböztethetjük meg: a formális és az informális intézményeket. Előbbiek alatt elsősorban az írásos, hivatalos csatornán megszülető és kikényszerített korlátokat – így például a jogszabályokat vagy szerződéseket – értjük, míg utóbbiak közé a kulturális, erkölcsi, illetve társadalmi normák, konvenciók sorolhatók.

Bizonytalanságcsökkenő funkciójukat azonban az intézmények csak akkor tudják betölteni, ha a társadalom tagjai ismerik őket, s azt is tudják, hogy stabil, kiszámítható módon kikényszerítik a szabályokat (*North 2010*). Ebben az esetben – tehát függetlenül az intézmény céljától vagy tartalmától – beszélhetünk jól működő intézményekről. Ezen

³ Az ökológiai tévkövetkeztetés hibáját akkor követjük el, ha a területi egységek szintjén megfigyelt összefüggések alapján az egyénre vonatkozóan fogalmazunk meg állításokat. A problémát az okozhatja, hogy magasabb elemzési szinten megfigyelt összefüggések egyéni szinten már nem feltétlenül teljesülnek.

meghatározás mögött azonban egy pozitív visszacsatolási folyamat húzódik meg: az intézmények jó működéséhez elengedhetetlen, hogy az emberek elhiggyék róluk, hogy jól működnek. Mindez pedig az intézményi bizalom témájához vezet tovább.

Intézményi bizalom alatt az emberek abba vetett, tapasztalaton alapuló bizonyosságot értjük, hogy „az intézménynek megvan a szándéka és a képessége is ahhoz, hogy a feladatát betöltse” (Györffy 2017: 34).⁴ Ebben a formális intézmények esetén kiemelt szerepe van az államnak és az állami igazságszolgáltatásnak. Mint azonban Györffy (2017) és Hardin (1999) is kiemelik, az erőszak monopol jogával rendelkező állammal szemben a bizalmatlanság lenne a természetes attitűd.

A bizalmatlanságot az változtathatja meg, ha az állam a jogállamiság keretein belül működik, s nem él vissza a hatalmával. Az ilyen államokat North–Wallis–Weingast (2009) önkorlátozó államnak nevezi, amelyek általában nyílt hozzáférésű társadalmi rendet működtetnek. A társadalmi státusztól független nyílt hozzáférés elsősorban az erőforrásokra, illetve a gazdasági és társadalmi szervezetekre vonatkozik, amelyet az intézmények (magántulajdon garantálása, szerződések kikényszerítése) révén az állam biztosít. A jogállamiság fontos feltételei közé tartozik az is, hogy mindezeket az állam saját magával szemben is garantálja polgárai számára.

Ezen a gondolatmeneten továbblépve Györffy (2017) alapján megállapíthatjuk, hogy az egyes intézmények esetén az adhatja a bizalom alapját, ha azok a személytelenség és a pártatlanság jegyében járnak el, azaz mindenkire egyenlően vonatkoznak. Boda–Medve–Bálint (2012: 29) mindezt – többek között Tyler (2001) alapján – úgy értékeli, hogy „az intézményi bizalom egyfajta legitimációs indikátor, amely az adott intézmény »elismerésre méltóságát« jelzi. Az elismerésre viszont az intézmény működésével kapcsolatos normatív elvárások teljesülése teremti meg az alapot, amelyek közül kiemelkedik az eljárási méltányosság normáinak való megfelelés”. Hangsúlyozandó persze, hogy ez az elvárás a jogszabályok esetén nemcsak azok megalkotására, hanem érvényesítésére is vonatkozik. Emellett pedig, mint azt Györffy (2012) is hangsúlyozza, számos további piaci intézmény létezik (hosszú távú szerződések, jogosultságok), amely szintén a jövő bizonytalanságát hivatott csökkenteni. Ezek érvényesítése esetén ugyancsak fontos a pártatlanság az állami igazságszolgáltatás részéről.

Noha a fentiekből világosan látszik, hogy az intézményi bizalom alapvető feltétele a pártatlan és egyenlő elbánás, Boda–Medve–Bálint (2012) kiemelik, hogy nehéz eldönteni, mi volt előbb: a jól működő intézmény vagy az abba vetett bizalom. Valójában – mint arra már utaltunk – egy körkörös pozitív visszacsatolási folyamat van a két tényező között. Ha az emberek bíznak abban, hogy az intézmények betöltik a szerepüket, azaz szankcionálják a tiltott cselekvéseket, az őket is normakövetésre ösztönözi, amivel a jól működő – szerepüket betöltő – intézmények definíciójához térünk vissza (Györffy 2017).

Álláspontunk szerint a méltányos, legitimitást kivívó, önmaguk iránt bizalmat gerjesztő intézmények erős párhuzamot mutatnak azon vonásokkal, amelyekkel Acemoglu–Robinson (2013) jellemzi a jó, gazdasági fejlődést támogató, általuk befogadónak (*inclusive*) nevezett intézményeket. Ezen fogalom alatt olyan intézményeket ér-

⁴ Hangsúlyozandó, hogy a bizalom, illetve az itt definiált intézményi bizalom nem tartozik az informális intézmények csoportjába. Bár egy közösségben lehet az a norma, hogy az emberek megbíznak akár egymásban, akár a szabályokban, a szubjektíven érzett bizalom önmagában nem sorolható be az informális intézmények fogalma alá, amelyeknél a közösség általi kikényszerítés megléte is fontos kritériumként jelenik meg.

tenek, „amelyek széles körben osztják meg a hatalmat, gyökerestől irtanának ki minden olyan gazdasági intézményt, amely kisajátítja az erőforrásokat, belépési korlátokat állít, és ellehetetleníti a piacok működését, hogy a forgalomból csak kevesek profitálhassanak” (Acemoglu–Robinson 2013: 85). Az ilyen „jó”, pluralista – korábbi munkájukban a magántulajdon intézményeinek nevezett – intézmények közé többek között a jogállamiság alapját képező törvény előtti egyenlőséget, a tulajdonjogok érvényesíthetőségét, s az esélyegyenlőséget biztosító szabályokat sorolják (Acemoglu–Johnson–Robinson 2005). Ezek ellentétei a kizsákmányoló intézmények, amelyek a jogokat és az erőforrásokat csak egy szűk elit számára tartják fent, s így kizárólag azok gazdagodását szolgálják a társadalom többi részének rovására. Acemoglu–Johnson–Robinson (2001, 2005), illetve Acemoglu–Robinson (2013) amellet érvelnek, hogy hosszú távon a jó, befogadó intézmények teremtik meg a jólétet és a gazdasági fejlődést az egyes országokban, mivel ezek biztosítják leginkább, hogy a gazdasági szereplők maguk is motiváltak legyenek a magas szintű termelésben és az annak nyomán jelentkező – a beruházások alapját képező – felhalmozásban. Emellett ezek biztosítják a legnagyobb merítési bázist a fejlődés motorjának számító innovációk megvalósulásának is. Ezzel szemben a kizsákmányoló intézményeket működtető államok jobbra csak stagnálásra és hanyatlásra vannak ítélve, ugyanis szabályrendszerük nem biztosít megfelelő ösztönzőket a növekedés beindítására.

Hipotézisünk szerint mindennek a kivándorlási döntésre is hatása van. Amint ugyanis Acemoglu–Robinson (2013) bemutatják, a befogadó intézmények képesek leginkább csökkenteni a bizonytalanságot, s kiszámíthatóságot nyújtani a polgárok számára. Ezek teremtik meg annak a lehetőségét, hogy az egyén úgy érezze, a jövőben élvezheti munkája gyümölcsét; s ezek adnak teret annak is, hogy az emberek – képességeiket is figyelembe véve – azzal foglalkozzanak, amivel szeretnek. A szándéka szerint racionális önérdékkövető egyén számára tehát a kiszámíthatóság miatt biztosabb, s gazdasági szempontból is kedvezőbb lehet egy befogadó intézményeket működtető államban élni: az egyenlő elbánás mellett több potenciális lehetőség is áll előtte, ráadásul az ilyen országok rendre magasabb jóléti szintet is kínálnak számukra. Így álláspontunk szerint a származási országbeli befogadó intézményi környezet marasztaló tényező, míg ennek ellentéte taszító faktor lehet a potenciális kivándorlók számára.⁵ Mivel a korábban leírtakból az is kirajzolódik, hogy az egyének inkább a befogadó intézményekben hajlamosak megbízni, ezért azt várjuk, hogy az országuk intézményei iránt bizalommal viseltetők kevésbé lesznek hajlamosak az elvándorlásra.

Az intézményi bizalom emellett egy másik, speciálisabb csatornán keresztül is befolyásolhatja az egyén kivándorlási szándékát. Györffy (2012) szerint ugyanis az intézményi bizalom szintjének a gazdasági szereplők döntéseinek időhorizontjára is érdemi hatása van. Ezen állítását az intézmények kiszámíthatóságbiztosító, bizonytalanságcsökkentő funkcióját továbbgondolva fogalmazta meg. A megbízható intézmények ugyanis sza-

⁵ Mivel az intézményi bizalmat egy tapasztaláson alapuló attitűdként definiáltuk, ezért tanulmányunkban alapvetően a származási ország intézményrendszerébe vetett bizalomra fókuszálunk, s empirikus vizsgálatunkban is ez szerepel majd változóként. A definíció alapján ugyanis a célország intézményeinek működésére vonatkozóan az egyének legfeljebb csak elképzelései, várakozásai lehetnek, tényleges tapasztalata nem (kivéve, ha korábban már élt ott). Mindezen túlmenően persze erős hipotézisként feltételezhető, hogy a célország intézményi működése a hallomások, várakozások révén is érdemben befolyásolhatja a kivándorlási döntéseket, ennek az érdemi vizsgálata azonban túlmutat a jelen tanulmány keretein.

bálykövetésre ösztönöznek, ami lehetővé teszi a hosszú távú tervezést. Ezzel szemben a megbízhatatlan intézmények szabálykerüléshez vezetnek, ami nem teszi lehetővé a hosszú távú tervezést. Így a döntést hozók időhorizontja is beszűkül. Ellenben akik bíznak abban, hogy az intézmények betöltik a szerepüket, hajlamosabbak lesznek hosszabb távon gondolkodni és tervezni.

Álláspontunk szerint Györffy (2012) modelljének a migrációs szándék alakítására vonatkozóan is fontos implikációi vannak. Mivel a migráció hosszú távra szóló döntés, ezért vélelmezhető, hogy az intézmények megbízhatóságának döntő szerepe lehet benne. A fentiek alapján amellett érvelünk, hogy ha az egyén bízik a lakhelye szerinti ország intézményeiben, akkor hajlamosabb ott hosszú távon gondolkodni. Ellenkező esetben azonban a jövőt tekintve csak bizonytalansággal szembesül. Györffy modelljében erre a legszélsőségesebb válasz a szabálykerülés volt, ugyanakkor e modell korlátozott volt abban, hogy a szereplők csak a meglévő, exogén módon adott intézményi kereten belül gondolkodhattak a jövőjükéről. A migráció lehetőségével azonban egy másik válasz is adható a lakhely szerinti ország intézményeinek megbízhatatlanságából fakadó bizonytalanságra. Mindez pedig – egy másik hatásmechanizmuson keresztül – vezet arra a következtetésre, hogy az intézményi bizalom érdemi befolyást gyakorolhat az emberek migrációs szándékára és döntésére.

Összességében tehát – leszámítva a korlátlan racionalitás feltevését – tanulmányunkban a migráció humántőkealapú megközelítésére építünk, s azt egészítjük ki az intézményi bizalommal kapcsolatban felvázolt tényezőkkel. Így az elvándorlási döntést modellünk szerint a makrogazdasági realitáson túl alapvetően az egyén egyedi jellemzői, humán tőkéjének külföldi „felhasználhatósága” határozza meg. Döntését azonban az is erősen befolyásolja, hogy mennyire bízik országa intézményrendszerében, hiszen ez alapjaiban határozza meg, hogy milyen mértékben érzi kiszámíthatónak vagy éppen bizonytalannak a jövőt. Hipotézisünk szerint tehát a származási ország intézményeibe vetett bizalom mértéke és az elvándorlási hajlandóság között negatív irányú kapcsolat áll fenn.

Adatok és módszer

Az előző fejezetben megfogalmazott hipotézisünket empirikusan is teszteljük. Ehhez a migrációs statisztikák – hazai irodalomban is tárgyalt (Blaskó–Gödri 2014; Lakatos 2015) – problémái és hiányosságai miatt migrációs hajlandóságra vonatkozó adatokat használunk. Noha az elvándorlási szándék megfogalmazása nem egyenlő a migráció megvalósításával, a köztük lévő szoros kapcsolat miatt ezen adatok használata bevett gyakorlatnak számít a migrációkutatásban (Zaiceva–Zimmermann 2008). Elméleti szempontból a kivándorlási szándék megfogalmazódása a tényleges migráció „előszobájának”, egyfajta szükséges, de nem elégséges feltételének számít, így az ezt befolyásoló tényezők a tényleges döntés meghozatalában is kétségkívül szerepet játszanak. Emellett azonban praktikus szempontok is indokolják a migrációs szándékokra vonatkozó adatok használatát: a tényleges vándorlásokról nem áll rendelkezésünkre olyan mikroszintű adatbázis, amelyben reprezentatív arányban szerepelnek az elvándorlók (vagy legalább van egy azonos módszertannal felmért „otthonmaradó kontrollcsoport”), a róluk szóló információk a kivándorlás előtti állapotra vonatkoznak (hitelesen), s olyan speciális ismérveket is rögzítenek, mint amilyenre jelen kutatás szempontjából van szükség. A

tényleges migránsok ráadásul nagyon kis szegletét képviselik a társadalomnak, a kivándorolni szándékokozók azonban némiképp többen vannak náluk, ami az ökonometriai eljárás szempontjából teszi alkalmasabbá a róluk szóló adatszett használatát (Bauer–Zimmermann 1995).

Az empirikus vizsgálatban a 2008-as Eurobarometer 70.1 felmérés mikroszintű adatait használjuk (European Commission 2012), amely 27 európai uniós tagállamból szolgáltató országoként körülbelül 1000 fős reprezentatív mintát.⁶ A kérdőív tematikus kérdésblokkjai egyaránt vizsgálták a nemzeti és az uniós intézményekkel, illetve a nemzetközi migrációval kapcsolatos tapasztalatokat, attitűdöket, ami kiegészítve a válaszadók szociodemográfiai helyzetére vonatkozó információkkal, megfelelő alapanyagként szolgál hipotézisünk tesztelésére.

Empirikus modellünk eredményváltozóját a felmérés migrációs szándékra vonatkozó kérdése, s az arra adott válaszok alapján képeztük. A kétértékű *migr* változóban azokat definiáltuk potenciális migránsként, akik válaszuk szerint az elkövetkező öt évben szándékoznak másik EU-n belüli vagy -kívüli országba költözni. Mivel a kérdőív szóhasználata egy erősebb migrációs hajlandóságra kérdezett rá, ezért a potenciális migránsok aránya is alacsony – mindössze 4,24 százalék – a mintában (esetükben *migr* = 1).

A vizsgálat fókuszában álló magyarázó változók az intézményekkel kapcsolatos attitűdökre vonatkoznak. Mivel a kérdőív QA12 kérdésében direkt módon felmérte, hogy a válaszadó „mennyire bíz” országa igazságszolgáltatásában/jogrendszerében, politikai pártjaiban, regionális vagy helyi hatóságaiban, kormányában, valamint parlamentjében, ezért az intézményi bizalom proxyjaként az erre adott válaszokat fogjuk használni. Összhangban tanulmányunk intézményfogalmával, az intézményi bizalom elsőszámú indikátorának az igazságszolgáltatásba/jogrendszerbe vetett bizalmat tekintjük. Ebből a *Bizalom_jog* dummyt képeztük, ami az 1 értéket az „inkább bíz”, a 0 értéket pedig az „inkább nem bíz” válaszok esetén veszi fel. Noha az előbbi felsorolásban szereplő többi entitás fogalmi keretünkben inkább szervezetnek tekinthető, ezek elsőszámú alakítói, végrehajtói és kikényszerítői az intézményeknek, így a beléjük vetett bizalom is jó proxyként szolgálhat az intézményi bizalom mérésére. Ezért konstruáltunk egy, az ország intézményrendszerével szembeni általános bizalomszintet leíró *Bizalom_általános* változót is, amely az összes felsorolt entitással kapcsolatos kérdésre adott válasz fentiek szerinti értékének átlagát tartalmazza.

Emellett fontosnak tartjuk azt is, hogy a társadalmak informális intézményei között meghúzódó különbségek szerepét is vizsgáljuk a modellben, hiszen ezek is befolyásolhatják az egyén migrációs szándékát. Erre az *Intézmény_informális* dummyval kontrollálunk, amely akkor veszi fel az *Intézmény_informális* értéket, ha a válaszadó szerint egy másik EU-tagállamba költözés esetén a „más kultúrához való alkalmazkodás” nehézséget jelentene számára.

Az intézményi változókon túl további, a migrációkutatásban standardnek tekintett magyarázóváltozókat szerepeltetünk empirikus modellünkben. Ezek kiválasztásánál a migrációs elméletek alapvetései (Bauer–Zimmermann 1995; Massey et al. 1993) mel-

⁶ Noha az adatfelvétel éve a válság miatt természetesen speciálisnak tekinthető, jelen tanulmányban nem ennek a hozadékaira kívánunk fókuszálni. Empirikus vizsgálatunkban azt az elméleti feltevést teszteljük, hogy az intézmények iránt bizalommal viseltető személyek *ceteris paribus* kisebb elvándorlási hajlandóságot mutatnak-e, mint azok, akik nem bíznak az intézményekben. A hipotézis különböző gazdasági körülmények között felvett mintákon történő tesztelése további kutatás tárgya lehet.

lett *Zaiceva–Zimmermann* (2008) munkáját tekintettük referenciának, amely hasonló adatszetten vizsgálódott, így eredményei benchmarkként szolgálhatnak jelen tanulmány tekintetében is. Ennek megfelelően a *Tapasztalat* dummyval kontrollálunk arra, hogy a válaszadó élt-e korábban külföldön. Ez ugyanis hálózati kapcsolatok kialakítására adhat lehetőséget, ami a jövőbeli migráció tranzakciós költségeinek csökkentéséhez járulhat hozzá. Ezeket a költségeket ugyanakkor más tényezők is mérsékelhetik: az, ha az egyén tud élni az infokommunikációs technológia adta lehetőségekkel, illetve ha beszél valamilyen idegen nyelvet. Ezért empirikus modellünkbe az *Internet*, valamint *Nyelv* dummykat is bevezettük, amelyek rendre azt mérik, hogy a válaszadó háztartásában van-e otthoni internet-hozzáférés, illetve hogy külföldre költözés esetén a nyelvi ismeretek hiánya nehézséget okozna-e neki. Emellett az *Ingatlan* változóval kontrollálunk arra, hogy az egyénnek van-e lakás vagy ház a tulajdonában, ami egyfajta marasztaló tényezőként jelenhet meg számára. A fentiekén túl további szociodemográfiai változókat is szerepeltetünk a vizsgálatban, amely a válaszadó hátterén túl humán tőkéjének minősége révén befolyásolhatja az elvándorlás valószínűségét. A *Házasság, Partnerrel él, Egyedülálló, Elvált* és *Özvegy* dummykkal a válaszadó családi állapotára, a *Gyermek* változóval a saját háztartásban élő 15 év alatti gyermekek számára, a *Kor* változóval az életkorára, a *Férfi* dummyval a nemére, a *Munkanélküli, Tanuló, Nyugdíjas, Önfoglalkoztató, Foglalkoztatott_nehézségi, Foglalkoztatott_kékgalléros* változókkal a munkaerőpiaci helyzetére, a *Falu, Kisváros* és *Nagyváros* dummykkal lakhelyének típusára kontrollálunk. Az *Iskola* változó – mely azt mutatja meg, hogy hány évesen lépett ki a nappali oktatásból – az egyén humán tőkéjének minőségét méri. Az *Elégedett* változó pedig – amely 1-től 4-ig terjedő skálán mutatja növekvő sorrendben a válaszadó életével való elégedettségét – az anyagi helyzet proxyjaként értelmezhető.

A fenti változók felhasználásával egy logit modellt becslünk, amelynek segítségével azt vizsgáljuk, hogy mely tényezők gyakorolnak szignifikáns hatást az elvándorlási szándék alakítására. Az intézményi bizalom két proxyját két külön specifikációban illesztjük be a modellbe hipotézisünk robusztusságának a teszteléséhez. A heteroszkedaszticitás problémájának kezelése érdekében White-féle robusztus standard hibákat használunk. Az eredmények diszkussziójakor a változók marginális hatásait közöljük, a modelldiagnosztika során pedig a regressziók pszeudo *R*-négyzeteit, a mintán belüli klasszifikációs képességeit, valamint a Hosmer–Lemeshow-féle specifikációs teszt eredményeit értékeljük.

Eredmények

Az előző fejezetben felvázoltak szerint becsült logisztikus regressziók eredményeit az 1. táblázat tartalmazza. Az (1) specifikációban az intézményi bizalom proxyjaként a *Bizalom_jog*, míg a (2) specifikációban a *Bizalom_általános* változót használtuk.

Az eredmények összhangban vannak hipotézisünkkel, illetve az elméleti modell alapján megfogalmazott várakozásokkal. Az intézményi tényezőkre vonatkozó kulcsváltozóink (*Bizalom_jog*, *Bizalom_általános*) rendre szignifikánsnak bizonyultak. Azok, akik megbíznak országuk intézményrendszerében *ceteris paribus* kisebb hajlandóságot mutattak az elvándorlásra. Az eredmény robusztusságát mutatja, hogy az intézményi bizalom mindkét proxy változója megfelelő előjellel szignifikánsnak mutatkozott a becslésekben. Az eltérő informális intézményrendszerhez történő alkalmazkodástól va-

1. táblázat: A migrációs szándék meghatározó tényezői: a logit modellek marginális hatásai
(Forrás: saját számítás *European Commission* 2012 alapján)

	(1)		(2)	
<i>Bizalom_jog</i>	-0,00591***	(0,00131)		
<i>Bizalom_általános</i>			-0,0104***	(0,00190)
<i>Intézmény_informális</i>	-0,00541***	(0,00134)	-0,00553***	(0,00140)
<i>Tapasztalat</i>	0,0605***	(0,00646)	0,0618***	(0,00694)
<i>Internet</i>	0,00674***	(0,00151)	0,00723***	(0,00160)
<i>Nyelv</i>	0,00589***	(0,00132)	0,00624***	(0,00142)
<i>Ingtalan</i>	-0,002	(0,00144)	-0,002	(0,00153)
<i>Partnerrel élő</i>	0,0127***	(0,00338)	0,0130***	(0,00360)
<i>Egyedülálló</i>	0,0137***	(0,00323)	0,0133***	(0,00339)
<i>Elvált</i>	0,0171***	(0,00422)	0,0180***	(0,00450)
<i>Özvegy</i>	0,005	(0,00577)	0,005	(0,00614)
<i>Gyermek</i>	-0,001	(0,000798)	-0,001	(0,000804)
<i>Férfi</i>	0,00593***	(0,00134)	0,00609***	(0,00142)
<i>Kor</i>	-0,000816***	(7,68e-05)	-0,000797***	(8,10e-05)
<i>Falu</i>	-0,00756***	(0,00147)	-0,00845***	(0,00154)
<i>Kisváros</i>	-0,00323**	(0,00135)	-0,00369***	(0,00141)
<i>Iskola</i>	0,000567***	(0,000120)	0,000518***	(0,000126)
<i>Önfoglalkoztató</i>	0,00934***	(0,00355)	0,00968***	(0,00376)
<i>Foglalkoztatott_kékgalléros</i>	0,003	(0,00202)	0,002	(0,00212)
<i>Munkanélküli</i>	0,00814***	(0,00293)	0,00973***	(0,00324)
<i>Nyugdíjas</i>	-0,002	(0,00334)	-0,002	(0,00351)
<i>Tanuló</i>	0,0161***	(0,00380)	0,0172***	(0,00413)
<i>Elégedett</i>	-0,00438***	(0,000937)	-0,00389***	(0,000983)
N	22,909		20,556	
Pszseudo R-négyzet	0,213		0,213	

Robosztus standard hibák zárójelben. Referenciacsoportok: *Házaspár, Nő, Nagyváros, Foglalkoztatott_fehérgalléros*

*** $p < 0,01$, ** $p < 0,05$, * $p < 0,1$

ló félelem (*Intézmény_informális*) ugyancsak ellenőrzöttként jelenik meg a migrációs hajlandóság alakításában.

Ezzel párhuzamosan a kontrollváltozók többsége is szignifikánsnak bizonyult, előjelek pedig a humántőke-elmélet implikációinak s a migrációs irodalomban tapasztaltaknak megfelelően alakultak. A korábbi migrációs tapasztalat, az internethasználat, a nyelvtudás, az oktatásban eltöltött több idő, valamint a munkanélküli, a tanuló és önfoglalkoztatói lét növeli az elvándorlás valószínűségét, ahogyan az is, ha valaki nem él intézményesített párkapcsolatban. A férfiak *ceteris paribus* ugyancsak nagyobb migrációs

hajlandóságot mutattak. Ezzel párhuzamosan az idősebbek, a kisvárosok és falvak lakói, valamint a jelenlegi élethelyzetükkel elégedettek esetén kisebb valószínűséggel fogalmazódik meg az elvándorlás szándéka. Statisztikailag inszignifikáns hatás az *Ingatlan* és a *Gyermek* változók esetén jelentkezett. Emellett az özvegyek, valamint a kékgalléros foglalkoztatottak és a nyugdíjasok esetén tapasztaltuk azt, hogy a referenciacsoportként használt házaspárokhöz, valamint fehérgalléros foglalkoztatottakhoz képest érdemben nem különbözik az elvándorlási hajlandóságuk.

Az empirikus vizsgálat értékelése kapcsán megfogalmazható ugyan, hogy a modellek relatíve alacsony pszeudo R -négyzet mutatóval rendelkeznek, azonban az ilyen jellegű logisztikus regressziók esetén ez általános jelenségnek mondható.⁷ Fontosabb ugyanakkor, hogy az (1) és (2) specifikáció – a becült értékek kategorizálásánál 0,5-ös cut-off pontot használva – mintán belül rendre 95,75, illetve 95,80 százalékban becsülte meg helyesen az eredményváltozó kimenetelét. A Hosmer–Lemeshow-féle specifikációs teszt – amelytől jó specifikáció esetén inszignifikáns p -értékeket várunk – 0,49-es, illetve 0,47-es p -értékei pedig nem utalnak specifikációs hibára.

Konklúzió

Napjainkra talán már közhellyé vált: az intézmények számítanak. Egy másik mondást parafrázálva azonban azt is megállapíthatjuk: az intézményeknek nem elég jól működni, jól működőnek is kell látszaniuk. A kívülről is jónak látszó működést pedig az intézményekbe vetett bizalom révén értékelik az emberek. Jelen tanulmányban amellett érveltünk, hogy mindennek az elvándorlási hajlandóságra is hatása van. Elméleti felvezetésünkben az intézményi működés, az intézményi bizalom és a migrációs szándék közötti oksági viszony hatásmechanizmusát mutattuk be, amelyet később empirikusan is teszteltünk. Empirikus vizsgálatunk alátámasztotta várakozásunkat: azon személyek, akik megbíznak országuk intézményeiben, kisebb hajlandóságot mutatnak az elvándorlásra.

Mindennek fontos közgazdaság-tudományi és közpolitikai implikációi is vannak. Eredményeink megerősítik, hogy a migrációs folyamatokat nem pusztán a reálgazdasági szempontok, hanem bizonyos „puha” tényezők, így az intézményekbe vetett bizalom is érdemben alakítják. Figyelembe véve, hogy a mögöttünk álló évszázadban a világ több országa is szenvedett az elvándorlás, s bizonyos esetekben az agyelszívás jelenségével, ez fontos felismerés. Megállapításaink ugyanis azt is implikálják, hogy az érintett országok az említett folyamatok ellen nem kizárólag a gazdasági felzárkózás, a bérszínvonal emelkedése révén tudnak védekezni. A kiszámítható, pártatlan, a polgárok bizalmát elnyerő intézményi környezet kialakítása és működtetése ugyancsak fontos lépés lehet, amely az értékes emberfők helyben tartása mellett egyébként a makrogazdasági folyamatokra is jótékony hatással bírhat.

Emellett, mint azt az elméleti háttér kapcsán tárgyaltuk, az intézményi bizalom megéléte pozitív visszacsatolási folyamatot indíthat el. Eredményeink ennek ellentétéhez, a bizalom hiánya által indukált „ördögi kör” hatásmechanizmusához is adalékkal szolgál-

⁷ *Zaiceva–Zimmermann (2008)* benchmark tanulmányának modelljei például még ennél is alacsonyabb, 0,13 és 0,16 közötti pszeudo R -négyzet mutatókat produkáltak, de hasonló, 0,13 és 0,15 közötti értékek szerepelnek *Blaskó–Gödri (2014)* munkájában is.

nak. A rossz, bizonytalanságot nem csökkentő, s ezáltal a polgárok bizalmát kivívni nem tudó intézményi környezet elvándorlásra ösztönözhet, ami egy újabb csatornán keresztül, az értékes emberfők elvesztése, a humántőke-állomány romlása révén járulhat hozzá az országok hanyatlásához.

E megállapítások egyúttal újabb kutatások előtt is megnyitják a teret. További vizsgálat tárgyát képezheti ugyanis, hogy az intézményi bizalom mértéke különböző almintákon, illetve csoportokban (például foglalkozási- vagy országcsoportonként) különböző mértékben befolyásolja-e az elvándorlási hajlandóságot. Ennek kapcsán a különleges esetek részletes tárgyalása – az alkalmazás szintjén vagy esettanulmány formájában – ugyancsak tudományos érdeklődésre tarthat számot.

IRODALOM

- ACEMOGLU, D., JOHNSON, S. & ROBINSON, J. A. (2001) The Colonial Origins of Comparative Development: An Empirical Investigation. *American Economic Review*, Vol. 91. No. 5. pp. 1369–1401.
- ACEMOGLU, D., JOHNSON, S. & ROBINSON, J. A. (2005) Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. In: P. AGHION & S. N. DURLAUF (eds) *Handbook of Economic Growth, Volume 1A*. Amsterdam, North Holland. pp. 385–472.
- ACEMOGLU, D. & ROBINSON, J. A. (2013) *Miért buknak el nemzetek? A hatalom, a jólét és a szegénység eredete*. Budapest, HVG Kiadó.
- BAUER, T. & ZIMMERMANN, K. (1995) Modelling International Migration: Economic and Econometric Issues. In: R. VAN DER ERF & L. HEERING (eds) *Causes of International Migration. Proceedings of a Workshop*. Luxembourg, Eurostat. pp. 95–115.
- BERTOCCHI, G. & STROZZI, C. (2008) International Migration and the Role of Institutions. *Public Choice*, Vol. 137. No. 1–2. pp. 81–102.
- BLASKÓ ZS. & GÖDRI I. (2014) Kivándorlás Magyarországról: Szelekció és célszág-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, Vol. 57. No. 4. pp. 271–307.
- BODA ZS. & MEDVE-BÁLINT G. (2012) Intézményi bizalom a régi és az új demokráciákban. *Politikatudományi Szemle*, Vol. 21. No. 2. pp. 27–51.
- DAVANZO, J. (1981) Microeconomic Approaches to Studying Migration Decisions. In: G. F. DE JONG & R. W. GARDNER (eds) *Migration Decision Making. Multidisciplinary Approaches to Microlevel Studies in Developed and Developing Countries*. New York, Pergamon Press. pp. 90–129.
- EUROPEAN COMMISSION (2012) Eurobarometer 70.1 (Oct–Nov 2008). TNS OPINION & SOCIAL, Brussels [Producer]. GESIS Data Archive, Cologne, ZA4819 Data file Version 3.0.2. <http://dx.doi.org/10.4232/1.10989> [Letöltve: 2018. 08. 20.]
- GOLOVICS J. (2015) Agyelszívás: egyensúly európai szinten? In: FERENCZ Á. (ed.) *II. Gazdálkodás és menedzsment tudományos konferencia. I. kötet*. Kecskemét, Kecskeméti Főiskola KIK Nyomda. pp. 456–460.
- GYÖRFFY D. (2012) Intézményi bizalom és a döntések időhorizontja. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 59. No. 4. pp. 412–425.
- GYÖRFFY D. (2017) *Bizalom és pénzügyek. Válság és válságkezelés az Európai Unióban*. Budapest, Typotex Kiadó.
- HARDIN, R. (1999) Do We Want Trust in Government? In: M. E. WARREN (ed.) *Democracy and Trust*. Cambridge, Cambridge University Press. pp. 22–41.

- KUREKOVÁ, L. (2013) Welfare Systems as Emigration Factor: Evidence from the New Accession States. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 51. No. 4. pp. 721–739.
- LAKATOS J. (2015) Külföldön dolgozó magyarok, Magyarországon dolgozó külföldiek. *Statistikai Szemle*, Vol. 93. No. 2. pp. 93–112.
- MASSEY, D. S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCI, A., PELLEGRINO, A. & TAYLOR, E. J. (1993) Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, Vol. 19. No. 3. pp. 431–466.
- NORTH, D. C. (2010) *Intézmények, intézményi változás és gazdasági teljesítmény*. Budapest, Helikon Kiadó.
- NORTH, D. C., WALLIS, J. J. & WEINGAST, B. R. (2009) *Violence and Social Orders. A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History*. Cambridge, Cambridge University Press.
- PALMER, J. & PYTLIKOVA, M. (2015) Labor Market Laws and Intra-European Migration: The Role of the State in Shaping Destination Choices. *European Journal of Population*, Vol. 31. No. 2. pp. 127–153.
- PÄNZARU, C. (2013) The Determinants of International Migration. A Panel Data Analysis. *Journal of Politics and Law*, Vol. 6. No. 1. pp. 142–148.
- SIK E. (2003). A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai. In: ÖRKÉNY A. (ed.) *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest, MTA Kisebbség-kutató Intézet. pp. 15–18.
- SIMON, H. A. (1997) *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organizations. Fourth Edition*. New York, The Free Press.
- SJAASTAD, L. A. (1962) The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, Vol. 70. No. 5. pp. 80–93.
- TYLER, T. R. (2001) Public Trust and Confidence in Legal Authorities: What Do Majority and Minority Group Members Want from the Law and Legal Institutions? *Behavioral Sciences and the Law*, Vol. 19. No. 2. pp. 215–235.
- WILLIAMSON, O. E. (1993) Calculativeness, Trust, and Economic Organization. *The Journal of Law and Economics*, Vol. 36. No. 1. pp. 453–486.
- ZAIČEVA, A. & ZIMMERMANN, K. F. (2008) Scale, Diversity, and Determinants of Labour Migration in Europe. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol. 24. No. 3. pp. 428–452.